

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДЕРЖАВНОЇ ПРИКОРДОННОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКИ ЗАКОРДОННИХ ДИПЛОМАТИЧНИХ УСТАНОВ НА ЗАСАДАХ ІНТЕРАКТИВНОГО НАВЧАННЯ

Ю. А. ДЕМ'ЯНЮК

Динаміка та характер трансформаційних процесів, що відбуваються в житті сучасного суспільства, безпосередньо впливають на всі сфери його діяльності. Особливого впливу зазнає професійне середовище, внаслідок чого формуються об'єктивні умови та чинники, що потребують від сучасних фахівців знань, навичок й умінь щодо вирішення, насамперед, проблемних завдань за дефіциту часу. Це стосується і фахівців такого профілю, як військовослужбовці Державної прикордонної служби України (ДПСУ), що залучаються до виконання завдань у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ. Відповідно, модель їхньої підготовки орієнтує на включення в освітній процес інноваційних технологій навчання, які забезпечували б формування компетентності фахівців зазначеного профілю для успішного здійснення ними професійної діяльності. Важливим кроком у цьому напрямку є впровадження інтерактивних технологій, які базуються на принципах активної взаємодії, співпраці та взаємонавчання суб'єктів освітнього процесу.

Впровадження компетентнісного підходу в освітній процес, зокрема в професійній підготовці фахівців, досліджували В. Аніщенко, Н. Бібік, С. Боднар, Е. Зеєр, С. Гончаренко, Н. Грішанова, Н. Ничкало, І. Зимня, Д. Іванов, В. Кричевський, А. Маркова, С. Нечіпор, В. Носков, О. Овчарук та ін. Заслужують на увагу дослідження питань упровадження інтерактивних методів і засобів з метою формування професійних компетенцій, які проводили В. Баркасі, В. Гузеєв, О. Когут, О. Кравчик, А. Маркова, О. Пометун, Г. П'ятакова, С. Сисоєва, С. Степаненко, А. Тупчий, О. Чумакова та ін.

Проблематика професійної підготовки військовослужбовців і особливості формування у них професійно значущих якостей розглядалися у працях відомих військових педагогів О. Барабанщикова, І. Грязнова, О. Діденка, Д. Іщенко, В. Райка, В. Ягупова та ін. Різні аспекти формування професійних якостей в процесі підготовки військовослужбовців до дій в особливих умовах були предметом наукових досліджень М. Корольчука, О. Матеюка, О. Сафіна, Є. Потапчука, О. Тимченка й ін. У контексті нашого дослідження питаннями формування професійної компетентності майбутніх фахівців правоохоронних органів та у сфері безпеки опікувалися такі науковці, як О. Рембач, І. Галатир, Т. Ткаченко, В. Кельбя, О. Миропольська, Н. Мороз, М. Недбай.

Результати аналізу наукових праць вказують на те, що значна кількість теоретичних розробок із питань формування ключових та професійних компетенцій покищо не доведена до рівня практичних рекомендацій. Незважаючи на активізацію наукових досліджень у напрямку реалізації компетентнісного підходу, актуальним завданням залишається розробка і застосування методик, побудованих на засадах інтерактивної взаємодії учасників навчального процесу. Втім, проблематика формування професійної компетентності військовослужбовців ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ ще не була предметом спеціального дослідження.

Метою статті є уточнення сутності й структури професійної компетентності військовослужбовців ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ та обґрунтування особливостей упровадження ігрових технологій щодо її формування як найбільш ефективної форми прояву інтерактивності навчання.

Одним із шляхів оновлення змісту сучасної професійної освіти є його орієнтація на компетентнісний підхід, який відповідає прийняттю у більшості розвинених країн загальної концепції освітнього стандарту, що передбачає не засвоєння студентами окремих знань і вмінь, а оволодіння ними в комплексі [11]. Фіксація компетентнісного підходу в професійній освіті обумовлена переорієнтацією оцінки освітнього результату з понять «знання», «вміння», «навики» на поняття «компетенція», «компетентність» майбутніх спеціалістів [1].

У психолого-педагогічній літературі існують різноманітні підходи до визначення поняття «професійна компетентність». Зокрема, основні з них розглядають професійну компетентність як: здатність фахівця вирішувати різні професійні проблеми, завдання на основі набутих знань, умінь,

цінностей та досвіду [3]; здатність до реалізації власного потенціалу (знань, умінь, досвіду, особистісних якостей) для успішної діяльності в професійній і соціальній сферах, усвідомлюючи соціальну значимість та особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення в умовах динамічності світу [10]; показник готовності фахівця до виконання конкретної професійної діяльності на відповідному якісному рівні з використанням закріплених професійно важливих якостей і досвіду [5]; рівень умінь особистості, що відображає ступінь відповідності певної компетенції та дає змогу діяти конструктивно в соціальних умовах, що змінюються [2]; прояв, якість і рівень засвоєння компетенції певної професійної діяльності, яка визначається вимогами до фахівця, обсягом його професійних функцій, умовами професійної діяльності, уявленнями про цю діяльність, які сформовані у професійному середовищі [7]; сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення професійних завдань; здатність до творчості у вирішенні професійних завдань [4]; систему професійних знань, навичок, умінь, здатностей, професійно важливих якостей, досвіду діяльності, позитивного ставлення до професійної діяльності, що дозволяє успішно реалізовувати посадові компетенції [13].

Результати аналізу наукових праць дають можливість окреслити узагальнений підхід у дослідженні поняття професійної компетентності. Ми визначаємо сутність даного феномена як інтегральну характеристику підготовленого фахівця, що зумовлює його здатність ефективно застосовувати сукупність набутих знань, умінь, навичок та досвіду в професійній діяльності, вміння вирішувати професійні проблеми, самостійно приймати рішення, виконувати посадові обов'язки і функції, які входять до його професійних компетенцій. У вузькому значенні компетентність – це встановлений формальними кваліфікаційними вимогами, сформований суспільною практикою обсяг знань і вмінь фахівця, необхідний для успішного вирішення професійних завдань. Важливого значення у контексті досліджуваної проблематики набуває питання визначення структури професійної компетентності військовослужбовців ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ. З цією метою нами було враховано наукові дослідження відомих вітчизняних та зарубіжних педагогів, проаналізовано функції професійної діяльності зазначеної категорії фахівців, а також сукупність знань, навичок, умінь, здібностей, ділових та особистісних якостей, що обумовлюють ефективність такої діяльності в цілому. Зокрема, результати аналізу наукових досліджень А. Маркової, Т. Шамової, В. Ягупова та ін. [6, 12, 13]. дозволили нам обрати підхід до побудови структури професійної компетентності з виділенням трьох груп компетентностей, а саме: особистісної, соціальної та діяльнісної. Діяльнісну компетентність, у свою чергу, пропонується розглядати за двома компонентами: функціональним та фаховим (спеціальним). На наш погляд, вищезазвані компоненти становлять ядро інтегративного конструкту «професійна компетентність військовослужбовця ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ».

Для досягнення поставленої мети нами була зосереджена увага на дослідженні фахового компонента професійної компетентності, що обґрунтовується з таких позицій: фахова компетентність відображає специфічну здатність фахівця до продуктивного виконання професійних обов'язків, фахових завдань, вирішення ситуацій, які вимагають творчого мислення; формування фахової компетентності військовослужбовця ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ безпосередньо впливає на формування інших компонентів професійної компетентності, а також на подальший розвиток надпрофесійних та ключових (універсальних) компетентностей; критеріальні вимоги щодо відбору кандидатів для підготовки та проходження служби на посадах у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ обумовлюють обов'язкову наявність у них базової професійної освіти, досвіду професійної діяльності на попередній посаді, а отже, і необхідного вихідного рівня компетентності. Фахова компетентність передбачає, насамперед, володіння суб'єктом певними компетенціями, під якими розуміються професійно необхідні якості особистості. З урахуванням нормативних вимог щодо змісту професійної підготовки фахівців у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ, типових завдань їхньої професійної діяльності, а також результатів експертної оцінки ми виокремлюємо основні фахові компетенції, зокрема: знання нормативних положень щодо фізичної, інформаційної та психологічної безпеки закордонних дипломатичних установ; знання технології фізичної та технічної охорони об'єктів та осіб, порядку забезпечення режиму безпеки, захисту секретної інформації та вміння їх застосовувати; вміння діяти відповідно до ситуації, що загрожує функціональності закордонної дипломатичної

установи та особистій безпеці осіб, які в ній перебувають. Особливості змісту фахових компетенцій свідчать про міждисциплінарність проблематики забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ, що зумовлює необхідність комплексного підходу до професійної підготовки фахівців у цій галузі. Цей підхід передбачає реалізацію певних педагогічних умов, серед яких ми віддаємо пріоритет упровадженню інтерактивних технологій. У рамках нашого дослідження доцільність застосування інтерактивних методів і засобів навчання зумовлена короткотривалим терміном фахової підготовки майбутніх фахівців у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ, а також особливими ознаками, що притаманні дорослій аудиторії, а саме: високий рівень самосвідомості і відповідальності; наявність набутого життєвого та професійного досвіду; попередня базова підготовка; висока мотивація навчання.

Через поняття «інтерактивні технології» процес навчання описується як спілкування, кооперація, інтеграція співробітництва учасників [9]. За умов інтерактивного навчання між учасниками відбувається взаємодія шляхом обміну інформацією, спільного вирішення проблемних питань, взаємооцінки дій, що ефективно сприяє розвитку професійних якостей (фахових компетенцій) особистості. Серед технологій інтерактивного навчання найбільш дієвою в аспекті формування професійної компетентності досліджуваної категорії фахівців є ігрова технологія, згідно з якою передбачено моделювання професійних ситуацій різного характеру та спільне розв'язання на основі їхн аналізу проблемних питань. Результати аналізу психолого-педагогічних джерел указують на те, що ігри поділяють на предметні та сюжетні. Предметні ігри за своїм призначенням спрямовані на процес пізнання певних явищ і закономірностей, окрім тих, які містять відносини між людьми. На відміну від предметних, сюжетні ігри характеризуються тим, що охоплюють закономірності людської діяльності та спілкування. Сюжетні ігри, в свою чергу, поділяються на виробничі (імітаційні, рольові, ділові) і тренінгові. Проблема розкриття суті рольової гри, її ролі та місця у навчальному процесі розглядали відомі вітчизняні і зарубіжні психологи та педагоги, зокрема Дж. Брунер, Л. Виготський, Д. Ельконін, Ж. Піаже, О. Пометун, В. Ягупов, В. Якунін й ін. Рольові ігри мають багато різновидів, спільною рисою яких є елемент гри. Гра дає великі можливості для формування навичок та вмій ухвалення рішень за умови взаємодії, суперництва і конкуренції між активно діючими особами. У рольових іграх учасники мають можливість виконувати ролі у відповідності до певних ситуацій. Сутність гри полягає у відтворенні предметного та соціального змісту професійної діяльності, моделюванні основних умов і системи відносин, характерних для професійної діяльності фахівця у сфері забезпечення безпеки закордонної дипломатичної установи. Вони розгортаються на імітаційній моделі, що відтворює динаміку зазначеної діяльності.

Спрощено рольова гра може проходити так: її учасникам рекомендується взяти участь у розв'язанні конфліктної ситуації і на основі відомої інформації прийняти обґрунтоване оптимальне рішення. Після цього всі учасники гри аналізують рішення з метою виявлення його обґрунтованості, відповідності ситуації, нарешті його оптимальності. Ухвалені рішення і його аналіз дають можливість оцінити конкретні дії учасників цієї гри, проаналізувати хід їхніх міркувань і опрацювати певний алгоритм дій у стандартних ситуаціях, а також сприяють формулюванню певних правил ефективної діяльності в екстремальних умовах, розвитку евристичного мислення під час розв'язання складних завдань, кращому розумінню логіки дій інших людей і на основі цього спонукають діяти більш цілеспрямовано та рішуче [14]. Розробляючи рольову гру, викладач повинен враховувати такі її ознаки: ситуація повинна бути найбільш наближена до життя; ролі, які обираються, мають найбільшою мірою підходити до цієї ситуації; учасники рольової гри не повинні діяти індивідуально, а тільки колективно; наявність системи групового та індивідуального оцінювання діяльності учасників гри; кожен учасник гри в залежності від виконання заданої ролі оцінюється викладачем або експертом з числа самих учасників. Як свідчить практичний досвід, умовами ефективного впровадження рольових ігор з метою формування фахового компонента професійної компетентності військовослужбовців ДПСУ, які залучаються до виконання завдань у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ є: раціональний підхід щодо підбору контингенту ігрових колективів та їх лідерів; швидке «втягування» учасників в ігрову діяльність, підтримання високого рівня емоційної напруги; створення під час гри творчої і в той же час змагальної атмосфери, при цьому критика є не тільки нормою, але й доцільним стилем поведінки; формування в учасників критичного ставлення до довідкової інформації, вміння використовувати її для вирішення проблемних питань; підтримання високого рівня культури дискусії; чітке управління часовими показниками щодо відпрацювання поставлених завдань і етапів рольової гри.

Професійна компетентність військовослужбовця ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ – це інтегральна характеристика підготовленого фахівця, що зумовлює його здатність ефективно застосовувати сукупність набутих знань, умінь, навичок та досвіду в професійній діяльності, здатності вирішувати професійні проблеми, самостійно приймати рішення, виконувати посадові обов'язки та функції, які входять до його професійних компетенцій. Ядро структури професійної компетентності військовослужбовців ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ складають особистісна, соціальна та діяльнісна (функціональна та фахова) компетентності. Специфічну здатність фахівця до продуктивного виконання професійних обов'язків, фахових завдань, розв'язання ситуацій, які вимагають творчого мислення відображає фахова компетентність. Фахова компетентність передбачає володіння такими компетенціями: знання нормативних положень щодо фізичної, інформаційної та психологічної безпеки закордонних дипломатичних установ; знання технології фізичної і технічної охорони об'єктів та осіб, порядку забезпечення режиму безпеки й захисту секретної інформації та вміння їх застосовувати; вміння діяти відповідно до ситуації, що загрожує функціональності закордонної дипломатичної установи та особистій безпеці осіб, які в ній перебувають. Ефективність формування фахового компонента професійної компетентності досліджуваної категорії фахівців залежить від успішного впровадження у системі їхньої професійної підготовки рольових ігор як найбільш ефективної форми інтерактивного навчання.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку є експериментальне дослідження ефективності формування професійної компетентності військовослужбовців ДПСУ у сфері забезпечення безпеки закордонних дипломатичних установ на засадах інтерактивного навчання та розробка відповідних методичних рекомендацій.

Список використаної літератури

1. Адам С. Использование результатов обучения / С. Адам // Болонский процесс: середина пути : [под науч. ред. д-ра пед. наук, проф. В. И. Байденко]. – М., Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, Российский Новый Университет, 2005. – 379 с.
2. Дьомін У. А. Професійна компетентність фахівця: поняття і різноманітні види / У. А. Дьомін // Стандарти і моніторинг освіти. – 2000 р. – № 4 – С. 34–42.
3. Заблоцька О. С. Компетентнісний підхід як освітня інновація: порівняльний аналіз [Електронний ресурс] / О. С. Заблоцька // Вісник Житомирського державного університету. – Випуск 40. – (Серія «Педагогічні науки»). – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua/2473/1/63-68.pdf>.
4. Кричевский В. Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ / В. Ю. Кричевский. – М. : Педагогика, 1987. – С. 67.
5. Ларионова О. Компетентность – основа контекстного обучения / О. Ларионова // Высшее образование в России. – 2005. – № 10. – С. 118–122.
6. Маркова А. К. Психология профессионализма / А. К. Маркова. – М. : Международный гуманитарный фонд «Знание», 1996. – 308 с.
7. Мацєвко Т. М. Професійна компетентність фахівця: поняття, сутність, зміст, структура / Т. М. Мацєвко // Вісник : Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. – К. : КИМУ, 2006. – Вип. 9. – С. 92–103. – «Серія «Психологічні науки»).
8. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн / О. І. Пометун // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.
9. Сисоєва С. О. Інтерактивні технології навчання дорослих / С. О. Сисоєва // Рідна школа. – 2010. – № 11. – С. 3–8.
10. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста / Ю. Г. Татур // Высшее образование сегодня. – 2004. – № 3. – С. 20–26.
11. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58–64.
12. Шамова Т. И. Система последипломного образования руководителей образовательных учреждений: Опыт, проблемы, перспективы / Т. И. Шамова // Педагогическое образование и наука : науч.-метод. журнал. – К., 2004. – № 3. – С. 3–4.
13. Ягупов В. В. Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти / В. В. Ягупов, В. І. Свистун // Наукові записки НаУКМА : наукове фахове видання. – К., 2007. – Т. 71. – С. 3–8.
14. Ягупов В. В. Педагогіка : навч. посіб. / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – С. 358.